

УДК 721

О. В. Ковешнікова,
*викладач каф-ри дизайну інституту
декоративно- мистецтва і дизайну ім.М. Бойчука*

ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКИХ ТВОРЧИХ МЕТОДІВ А. ДОБРОВОЛЬСЬКОГО В АРХІТЕКТУРНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація: розглянуті питання авторських творчих методів А. Добровольського в архітектурній практиці України на основі вивчення його наукових і архітектурно-критичних публікацій.

Ключові слова: Анатолій Добровольський, методи архітектури, архітектура радянської України.

Архітектурна творчість А. Добровольського була зумовлена впливом соціально-історичних чинників: архітектура України втілювалася у стилістичній спрямованості архітектури часів радянської доби, що було зумовлено, з одного боку, самою політичною системою країни, яка диктувалася партійно-урядовими постановами, з іншого боку, — наявністю містобудівних умов, які формували споруди як об'ємно-просторові утворення. З огляду на це слід, на наш погляд, у першу чергу розглянути саме авторські творчі методи А. Добровольського в архітектурній практиці України.

Після закінчення Київського інженерно-будівельного інституту в 1934 році почалася творча робота архітектора у проектній організації Військбуду № 101, де він під керівництвом Й. Каракіса розробив перший проект житлового будинку на 16 квартир (Київ, вул. Золотоворітська, 2). Інші проектні розробки житлових будинків на Рейтарській, Брест-Литовському шосе (співавт. арх. М. Ручко), конкурсний проект Управління доріг в Луганську (1-а премія, співавт. арх. О. Смик) та ін. здійснювалися під впливом творчих пошуків Ф. Л. Райта, І. Фоміна, І. Голосова [2].

З 1935 по 1941 рік А. Добровольський працював в архітектурних майстернях Київської міськради (перша майстерня М. Холостенка). За цей період автором вирішувалися нові творчі завдання, в контексті яких було вивчено архітектурну спадщину України, народне зодчество, зокрема дерев'яне, його конструктивні особливості. Робилися обміри, зарисовки з натури пам'яток архітектури у багатьох містах і селах України. Характерні прийоми народної архітектури, такі як великий звис покрівлі з відкритими дерев'яними конструкціями консолей, оброблені простим різьбленням, забарвлення окремих декоративних елементів, мальовнича композиція обсягів будівлі, стіни з вільною композицією прорізів та ін. були започатковані у

багатьох проектних розробках і конкурсних проектах. До них належать розробка комплексу споруд водноспортивного комбінату на Трухановому острові (Київ, лівий берег, 1937); розробка водної станції спорттовариства «Темп», 1937; розробка літнього ресторану «Рив'єра» на схилах Дніпра в Києві (співавт. арх. Н. Чмутіна, 1937); надані на всесоюзний конкурс у Москві проекти клубу на 300 місць (1-а премія), будівлі дитячого садка на 40 місць, ясел на 25 місць (1-а премія) та амбулаторії (2-а премія); конкурсні проекти індивідуальних житлових будинків для села (1-а, 2-а премії).

Цей період характерний творчим підходом А. Добровольського до вирішення проектних завдань залежно від місця і наявності будівельних матеріалів. Так, червона і силікатна цегла Дарницького заводу, бетонні деталі були використані як декоративні елементи фасадів житлових будинків, що були зведені 1938 р., і гуртожитку тонкосуконного комбінату, побудованого 1940 р., житлового будинку заводу «Більшовик» на Брест-Литовському шосе (проект 1937), житлового будинку на вул. Горького (зведений 1940), всупереч традиційній штукатурці. Штукатурку зовнішніх і внутрішніх стін автор запропонував у проекті клубу в селі Леськи Черкаської області (розпочато 1940 р.), де використовувалася цегла від розбирання старих будівель.

Участь у конкурсі на проект готелю на Софійській площі в Києві (нині площа Богдана Хмельницького) 1940 р., який передбачав вирішення ансамблю всієї площі, став новою віхою на творчому шляху архітектора. За словами самого А. Добровольського, робота під керівництвом Г. Гольца значно розширила його знання історії архітектури і допомогла визначити власний шлях [2].

Участь у військовому будівництві спецоб'єктів на Уралі у період Другої світової війни, у будівництві нафтопроводу Астрахань–Саратов, де він працював виконробом, дало А. Добровольському можливість набути великий виробничий досвід аж до монтажу машин та устаткування.

1944 року А. Добровольський був направлений на відновлювальні будівельні роботи в Київ, де він працював в Управлінні у справах будівництва і архітектури при РНК УРСР заступником начальника відділу житлово-господарського будівництва. А. Добровольський продовжує використання теми народної архітектури, ним розроблюються проекти індивідуальних житлових будинків, які були побудовані 1945 р. у кількох селах.

У повоєнний період продовжується розробка теми народної стилістики приватних будинків, але вже для радянської еліти: 1947 р. запроектовані спарені двоповерхові житлові будинки для академіків АН УРСР (співав. арх. С. Ходик, 1948). Побудовані індивідуальний будинок скульптора М. Лисенка й

особняк сім'ї генерала Ватутіна (співавтор арх. С. Ходик), архітектурні елементи яких мали яскраво виражену народну стилістику.

Упродовж 1945–1950 рр. А. Добровольський є керівником архітектурної майстерні Управління у справах будівництва і архітектури м. Києва. Урядова трибуна на честь Дня перемоги у Києві (1945) стала першою проектною розробкою у повоєнний період — так на творчому шляху А. Добровольського почався тріумфальний період відродження міста. Перед архітекторами було поставлене важке завдання відновлення капітальних споруд за відсутності будівельних матеріалів, техніки та кваліфікованих робітників. За офіційними даними, у Києві під час Другої світової війни було зруйновано багато житлових і громадських будівель, промислових підприємств — загальним обсягом 42%. Крім того, забудова в історичних районах міста велася без дотримання містобудівних і санітарно-технічних правил, таких як розриви між будівлями, влаштування непровітрюваних дворів-колодязів, був відсутній благоустрій та озеленення вулиць, внутрішнє розпланування житлових будинків часто не відповідало сучасним вимогам. Усі ці чинники вплинули на формування нового підходу при реконструкції Києва з повними перебудовою і переплануванням будівель.

Нові завдання, що виникли при відновленні Києва, дозволили застосовувати такий творчий метод А. Добровольського як відмова від зовнішньої штукатурки, яка затягувала терміни і підвищувала вартість будівництва, а також погіршувала умови експлуатації будівель. Крім того, було впроваджено у практику будівництва збірні залізобетонні елементи — перемички, балкони, карнизи та інші вироби. Цей підхід втілювався при будівництві житлового будинку заводу «Більшовик» на Брест-Литовському шосе (пр. Перемоги, 45) і гуртожитку студентів гірничо-будівельного технікуму на вул. Володимирській, 69-71 (у співавторстві з арх. А. Косенком, В. Гопкало), що був відзначений Державною премією СРСР III ступеня 1951 року [1, С. 32–33]. Обидві будівлі виконані у силікатній цеглі з бетонними деталями (побудовані 1950).

Містобудівні завдання композиційної побудови ансамблів А. Добровольський вирішував при розробці та впровадженні проекту реконструкції Хрещатика і комплексу будівель Інституту фізики АН УРСР.

Комплекс лабораторних, виробничих і житлових будівель Інституту фізики АН УРСР (будівництво 1947–1949 рр.) розроблявся значним колективом під керівництвом А. Добровольського, який був автором головного корпусу та прилеглих до нього лабораторій. Композиційне вирішення комплексу органічно вписано у навколишнє середовище за рахунок відкритих, озелених дворів. У цій проектній розробці вперше були застосовані керамічні архітектурні деталі

фасадів, вперше для Києва впроваджено освітлювальну арматуру із люмінесцентним світлом, установку кондиціонування повітря. Не залишає архітектор і тему народної української архітектури: в інтер'єрі залу засідань балки перекриття оснащені ліпленням дуже витонченого малюнка, дерев'яні балки перекриття фойє — різьбленням. Фасади будинків виконані ще із застосуванням штукатурки та невеликої кількості ліпних деталей, проте мають значний звис покрівлі.

Відновлення Хрещатика як центральної міської магістралі мало велике значення для Києва з точки зору соціуму і професіоналізму. Архітектурно-містобудівний, адміністративний, культурний центр Києва вимагав ретельного перегляду всіх збережених будівель і тих, що підлягають реконструкції з точки зору нових вимог міської забудови. В результаті Рада Міністрів УРСР 17 вересня 1946 р. постановила узяти за основу проект групи московського архітектора О. Власова. Враховуючи зауваження, зроблені на переглядах, остаточний проект був розроблений за його керівництвом авторським колективом у складі архітекторів А. Добровольського, Б. Приймака, В. Єлізарова, О. Заварова, О. Малиновського.

Детальна розробка проекту реконструкції Хрещатика з прилеглими до нього вулицями зажадало ретельного композиційного опрацювання деталей містобудівного рішення. Розширенню повздовжньої осі головної вулиці Києва перешкоджали придатні для відновлення рештки будівель і складний, рельєф лівої частини вулиці на півдні. Примикання будівель Пасажу до першого на Хрещатику житлового будинку, побудованого після війни, вирішено за допомогою арки і двох несиметричних дворівневих галерей, що композиційно об'єднали торці будинків Пасажу, створивши єдиний ансамбль. Також за допомогою арки вирішено примикання вул. Енгельса (тепер Лютеранська) як внутрішньоквартальний проїзд. Більшість кварталів, що примикають до Хрещатика, зазнали значної реконструкції: знесення окремих будівель дозволило позбутися непровітрюваних дворів-колодязів і створити озеленені двори-сквери. Була змінена ширина Хрещатика — до війни вона становила лише 34 м між червоними лініями, у новому варіанті вона становить 75 м. Поперечний профіль вулиці асиметричний, проїжджа частина має ширину 24 м, тротуари по обидва боки — 14 м. По непарній стороні Хрещатик доповнений бульваром, який відокремлює житлову забудову від проїжджої частини. Саме ця сторона вирішена у декількох рівнях, що враховує особливості рельєфу. Композиційне вирішення лівого боку Хрещатика створює багатоплановість сприйняття ансамблів будівель, з додатковим акцентуванням просторовими розривами по осях примикають вулиця Леніна (нині Богдана Хмельницького),

площа Калініна (нині Майдан Незалежності), площа Ленінського комсомолу (нині Європейська).

У процесі будівництва було вирішено багато складних питань виробництва будівельних матеріалів і механізації будівництва. Перший житловий будинок на Хрещатику побудований за допомогою баштового крана, вперше застосованого у Києві, подальше будівництво багатопверхових будинків Хрещатика перетворилося на механізований процес на основі поточно-розчленованого методу організації робіт. З ініціативи М. Хрущова, який у 1938–1949 рр. обіймав посаду першого секретаря ЦК КП(б)У, були створені заводи архітектурної і пустотілої кераміки, за впровадження якої в будівництво, а також за розробку технології та організацію масового будівництва А. Добровольський 1950 р. у колективі авторів (О. Власов, А. Жуков, М. Абрамович, І. Семенюк, Н. Бабак, М. Лобанов, Г. Соколов, С. Ничипоренко) був відзначений Державною премією СРСР 2 ступеня [1, С. 28–29] — типові будинки серії 302, розроблені архітектором, були реалізовані у багатьох містах СРСР упродовж 1941–1951 рр. Конструктивна й архітектурно-будівельна кераміка, уперше застосована при реконструкції Хрещатика, знайшла широкий ужиток не тільки в Україні, а й в інших містах СРСР, у тому числі в Москві.

У зв'язку з новою партійною політикою М. Хрущова в галузі архітектури у листопаді 1955 р. почалася боротьба з архітектурними надмірностями. За словами А. Добровольського [3], у цьому сенсі недоліком архітектури Хрещатика були елементи прикрашення, які носили суто декоративний характер, проте надавали головній вулиці парадний, урочистий характер і національну образність.

Завершальним етапом містобудівного ансамблю Хрещатика послужила проектна розробка готелю «Москва» на площі Калініна (нині готель «Україна» на Майдані Незалежності). Проектні розробки цього об'єкта збіглися з поворотним етапом — 1954 р. відбулася Всесоюзна нарада будівельників у Кремлі, результатом котрої було партійне завдання у галузі архітектури та будівництва — індустріалізація будівельних конструкцій та матеріалів для функціонального забезпечення будівель і споруд усіма сучасними зручностями. Місце розташування готелю в одному з найкрасивіших місць міста дозволило розподілити ділянку на три тераси-парки, які спускаються до Хрещатика, що створює додаткову естетику візуального сприйняття будівлі. Верхня тераса, біля входу в будівлю, передбачає під'їзд і стоянку автомобілів, господарське подвір'я, обгороджене літнє кафе, а з боку вул. Інститутської — рекреаційну зону парку та вхід на станцію метрополітену (збудований 1965 р.). Основний вхід у будівлю влаштований через сходи з боку Хрещатика. При будівництві цієї будівлі виникли конструктивні завдання з розробки фундаменту, у

результаті чого вперше була застосована і розроблена збірна залізобетонна опалубка масивних конструкцій фундаментів, що увійшла до його складу. На жаль, на хвилі боротьби з надмірностями в архітектурі теперішній вигляд готелю «Україна» у порівнянні із проектною розробкою був позбавлений увінчуючої башти, що призвело до незавершеності загального образу містобудівної домінанти Хрещатика.

Уперше у практиці київського будівництва А. Добровольським була застосована глазур для покриття керамічних деталей. Фасад житлового будинку письменників на 20 квартир на вул. Червоноармійській, 6 (співавт. арх. О. Малиновський) має зовнішнє облицювання у цеглі сухого пресування і архітектурні деталі з пустотілої глазурованої кераміки. 1953 року той самий прийом був впроваджений при розробці житлових будинків на 84 квартири на вул. Червоноармійській, 48 (кутовий), на 8 квартир на вул. Червоноармійській, 34, і житлового будинку на вул. Горького, 12, будинку студентського гуртожитку на вул. Мельникова (співавт. арх. А. Косенко). Цим будівлям було притаманне морфологічне звернення до класичних зразків, яке виявилось в стилістиці українського бароко, з активним застосуванням української орнаментальної пластики та колориту. Завершує цей період приміський вокзал у Києві (співавт. арх. І. Масленков) 1954 р. будівництва.

Новим етапом у творчості архітектора стала розробка 1960 р. проекту станції метрополітену «Хрещатик». У цій роботі А. Добровольський продовжив вирішення містобудівного завдання Хрещатика. Ним було виконано дотримання масштабів поруч розташованих будинків і використаний той самий облицювальний матеріал — глазурована керамічна плитка. Місце розташування будівлі визначило її поліфункціональні навантаження: крім транспортного вузла метрополітену тут пропонувалося розмістити ресторан. Об'єм будівлі вирішено у відповідності з новими тенденціями у будівництві, де вперше в Україні застосована нова конструкція монолітної залізобетонної оболонки двоякої кривизни, а внутрішній простір вестибюлів і залів ресторану має яскраво виражені стилістичні риси народного мистецтва України. Розробка станцій метрополітену «Вокзальна» 1960 р. та «Більшовик» 1963 р., кінотеатру «Україна», вул. Архітектора Городецького, 5 (1964, у співавт.) проводиться у тій самій концептуальній інтерпретації сучасного конструктивного вирішення і традиційного українського мистецтва, синтезуючи сучасні архітектурні форми того часу з колірним вирішенням внутрішнього архітектурного простору.

Нові конструктивні й типологічні вимоги до архітектурної форми дали можливість архітекторам творчо проявити себе у новій якості, що можна спостерігати в нових формах споруд аеропорту «Бориспіль», побудованого

1965 р. і Московського моста в Києві (1976 р.), висота пілона якого досягає 116 м.

За словами доньки А. Добровольського Тетяни, народна національна тематика проходить червоною ниткою через усю його творчість. На початку 1970-х років різко підвищився інтерес до національних традицій, і в Києві за спеціальними проектами споруджувалися ресторани, що мають українську стилістику. За проектами А. Добровольського були побудовані «Курені» (Паркова дорога, 4), до ідеї створення якого були покладені українські хати, криті соломою, «Віт-ряк» (просп. Академіка Глушкова, 11), «Полтава» (Бориспільське шосе). На жаль, сьогодні від цих об'єктів залишилися крихти. Безповоротно втрачені декоративні розписи екстер'єру ресторану «Курені» художниці Є. Миронової, така ж доля чекає і на мозаїку на фасаді ресторану «Віт-ряк», яку робив В. Зарецький у співавторстві з А. Горською і Б. Плаксієм. Ще сумнішою є доля ресторану «Полтава» — він був знесений, і на його місці побудований новий ресторанный комплекс «Козацький стан». З огляду на архітектурну і художню унікальність цих об'єктів, особливо для Києва, їхню популярність серед киян і гостей міста слід було би докладати зусиль для їх збереження.

Повернення до національних традицій ілюструє проект Будинку художників (вул. Артема, 1/5, 1978 р.), котрий на той час зазнав критики з боку колег, а тепер сприймається як невід'ємна складова ансамблю Львівської площі.

Остання проектна розробка архітектора А. Добровольського, що виконана з урахуванням історичного середовища, — забудова центру с. Небрат-Берестянка в Чернігівській області для переселенців із Чорнобильської зони. Ця робота була визнана кращою спорудою 1987 року.

Аналізуючи творчий здобуток А. Добровольського, можна дійти висновку, що архітектор, маючи на увазі спрямованість на розвиток української культури, інтерпретував методи і прийоми національного мистецтва у стильових рисах архітектурної форми завдяки синтезу мистецтв за умови загальної відповідності тенденціям в архітектурі та будівництві кожного періоду їх розвитку.

Література

1. Архітектура України у державних преміях: 1941–2007 / За заг. ред. М. М. Дьоміна, Н. М. Кондель-Пермінової, А. О. Пучкова [Текст]; Редкол.: М. М. Дьомін (голова), Г. О. Урусов, Т. Г. Друцька та ін. — К.: Центр історико-містобудівних досліджень, 2008. — 364 с.
2. Добровольский А. В. Творческая и научная деятельность: Авторские материалы [Текст] / А. В. Добровольский. — К. : Изд-во Акад. стр-ва и архит.

УССР, 1963. — 30 с.

3. Добровольський А. Насущні завдання житлового будівництва в столиці України [Текст] / А. Добровольський, П. Адріанов, С. Андріанов, В. Бережков, Г. Головка // Архітектура і будівництво. — 1953. — №5. — С. 4–7.
4. Добровольский А. В. Как создавался новый Крещатик [Текст] / А. В. Добровольский, Г. А. Лебедев // Стр-во и архитектура. — 1982. — № 4. — С. 9–11.
5. Добровольский А. В. Принципы застройки Крещатика в Киеве [Текст] / А. В. Добровольский, А. И. Заваров // Архитектура СССР. — 1952. — № 10. — С. 3–7.
6. Добровольский А. Планировка и застройка главной магистрали г. Киева — улицы Крещатик (Научно-техническое совещание работников промышленности, деятелей науки и техники) [Текст] / А. Добровольский, Б. Приймак. — К.: Киев. правда, 1952. — 14 с.
7. Добровольський А. В. Архітектура столиці радянської України [Текст] / А. В. Добровольський, Б. І. Примак, Ю. С. Асєєв // Зодчество України : Зб. — К.: Вид. Акад. архіт. УРСР, 1954. — С. 77–102.
8. Добровольський А.В. Питання планування та забудові Києва в світлі сучасних завдань радянського містобудування [Текст] / А. В. Добровольський // Вісник Акад. Будівництва і архітектури УРСР. — 1961. — № 1. — С. 3–6.
9. Громадське обговорення проекту забудови Хрещатику [Текст] // Вісник Академії архітектури Української РСР. — 1949. — № 1. — С. 40–45.
10. Ерофалов Б. Л. Украинский стиль Анатолия Добровольского [Текст] / Борис Ерофалов // А+С. — 2006. — № 2. — С. 22–56.

Аннотация.

Рассмотрены вопросы авторских творческих методов А. Добровольского в архитектурной практике Украины на основе изучения его научных и архитектурно-критических публикаций.

Ключевые слова: Анатолий Добровольский, методы архитектуры, архитектура советской Украины.

Abstract

Questions of copyright creative techniques A. Dobrowolski in the architectural practice of Ukraine on the basis of his scientific studies, architectural and critical publications

Keywords: Anatoly Dobrovolsky, methods, architecture, architecture of Soviet Ukraine